

ISSN 2224-025X

НАУКОВІ ЗБІТКИ

Державного
природознавчого
музею

Випуск 39 / 2023

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ДЕРЖАВНОГО
ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

Випуск 39

Львів 2023

УДК 57+58+591.5+502.7:069

Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2023. – Вип. 39. – 228 с.

До 39-го випуску періодичного видання «Наукові записки Державного природознавчого музею» увійшли статті та короткі повідомлення з природничої музеології, екології, зоології, ботаніки, а також інформація про діяльність музею у 2022 році.

Для екологів, зоологів, ботаніків, працівників музеїв природничого профілю, заповідників, національних природних парків і інших природоохоронних установ і організацій.

Proceedings of the State Natural History Museum. – Lviv, 2023. – Issue 39. – 228 p.

The 39th issue of the periodical «Scientific Notes of the State Museum of Natural History» includes articles and short reports of natural history museology, ecology, zoology, botany, as well as information about the museum's performance in 2022.

For ecologists, zoologists, botanists, employees of museums of natural profile, reserves, national nature parks and other environmental institutions and organizations.

DOI: <https://doi.org/10.36885/nzdpn.2023.39>

ISSN 2224-025X

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Заступник головного редактора

Відповідальний секретар

Технічний редактор

Капрусь І. Я. д-р біол. наук, проф.

Климишин О. С. д-р біол. наук, с.н.с.

Орлов О. Л. канд. біол. наук

Гураль Р. І. канд. біол. наук

Бокотей А. А. д-р біол. наук, с.н.с.; Войчишин В. К. канд. біол. наук, с.н.с.; Годунько Р. Й. канд. біол. наук, с.н.с.; Гураль-Сверлова Н. В. канд. біол. наук, с.н.с.; Дзюбенко Н. В. канд. біол. наук; Радченко О. Г. д-р біол. наук, проф.; Різун В. Б. канд. біол. наук, с.н.с.; Середюк Г. В. канд. біол. наук; Сушуловський А. С. канд. біол. наук, с.н.с.; Третяк П. Р. д-р біол. наук, проф.; Фальтинович В. д-р біол. наук, проф. (Польща); Царик Й. В. д-р біол. наук, проф.; Чернобай Ю. М. д-р біол. наук, проф.; Шрубівич Ю. Ю. канд. біол. наук; Яницький Т. П. канд. біол. наук

EDITORIAL BOARD

Kaprus I. Y. (*Editor-in-Chief*), Klymyshyn O. S. (*Associate Editor*), Orlov O. L. (*Managing Editor*), Gural R. I. (*Technical Editor*), Bokotey A. A., Voichyshyn V. K., Godunko R. J., Gural-Sverlova N. V., Dzubenko N. V., Radchenko O. G., Rizun V. B., Serediuk H. V., Susulovsky A. S., Tretjak P. R., Faltynowicz W., Tsaryk J. V., Chernobay Y. M., Shrubovych J. J., Yanitsky T. P.

Рекомендовано до друку вченою радою Державного природознавчого музею

ISSN 2224-025X

© Наукові записки ДПМ, 2023

Хроніка

Про діяльність Державного природознавчого музею НАН України у 2022 році

В межах виконання фундаментальної теми «Філогенетичні та антропогенні фактори фауни та флорогенезу модельних груп біоти України» вперше здійснено ревізію усіх вимерлих таксонів родини Baetiscidae, на основі матеріалів личинок та імаго з мезозою (крейда) і кайнозою (еоцен). Описано новий вид еоценових одноденок з балтійського бурштину, який віднесено до роду *Balticobaetisca*. Вперше описано крилату особину для крейдового роду *Protobaetisca* (формація Крато, Бразилія). Проаналізовано таксономічне різноманіття Baetiscidae та встановлено філогенетичні зв'язки сучасних та викопних видів. Встановлено діагностичну цінність окремих анатомічних ознак для ідентифікації криптичних видів роду *Monacha*, закартовано анатомічно перевірені знахідки *M. claustralis* і *M. cartusiana* на заході України. Проведено оцінку просторової та часової мінливості фенетичної структури *Cepaea hortensis* на заході України, виділено фенотипічні маркери, які відповідають різним джерелам і часу інтродукції модельного виду. Проведений аналіз таксономічної структури підродини Nipponentominae, який дозволив віднести 59 її валідних видів до 13 родів. Низку видів було перенесено до інших родів, а для двох видів обгрунтовано два нові роди. Встановлено, що види підродини Nipponentominae поширені переважно у Північній Америці та Азії. У Європі трапляються лише 3 види з цієї підродини. На підставі детального аналізу морфо-анатомічної структури 18 видів роду *Aporcelinus* (Aporcelaimidae), поширених в різних зоогеографічних областях суші, висловлено гіпотезу про його філетичну гетерогенність. Таксон чітко розділяється на три незалежні філогенетичні лінії. Найчисленнішу з них представляють види групи «diadematus», що характеризуються рядом плезіоморфних ознак та поширені переважно на фрагментах Гондвани.

Завершено верифікацію і наповнення робочої бази даних ендемічних судинних рослин Українських Карпат. Кінцевий варіант бази налічує 77 ендемічних таксонів видового та субвидового рангу представлених у флорі Українських Карпат та 949 синонімів до них.

Під час виконання другого етапу теми «Екологічна оцінка стану заплавної екосистем в умовах глобальних змін природного середовища» встановлено, що в ґрунтовому покриві річкових заплав Закарпатської низовини домінують алювіальні дернови, алювіальні лучно-буроземні та алювіальні болотні ґрунти. Надзаплавні тераси займають напівгідроморфні ґрунти. До від'ємних форм рельєфу приурочені гідроморфні ґрунти, в межах яких виділяється 2 типи ґрунтів: лучно-болотні та оторфовано-глейові. Здійснено синхронізацію класифікаційних одиниць заплавної ґрунтового покриву з міжнародною класифікацією WRB. Встановлено, що у прирусловій частині заплави домінують ґрунти реферативної групи Fluvisols, в центральній частині – Stagnosols та Gleysols, а у притерасній – Gleysols та Histosols. У заплавної комплексах верхів'їв малих річок Давидівського пасма ідентифіковано Subaquatic Nidilithic Leptosols, Rendzic Leptosols та Calcaric Fluvic Mollic Gleysols. Проведено описи рідкісної рослинності оселища холодних жорстководних джерел з травертиновими формаціями (7220 переліку Natura-2000), що належить до споріднених союзів *Sratoneurion* Koch 1928 та *Pellion* Bardat 2004. Узагальнено польові та ретроспективні матеріали щодо поширення рідкісного виду птахів заплавної комплексу України баранця великого *Gallinago media* в регіоні Західного Полісся, в долині Прип'яті та її допливів. Встановлено, що чисельність локальної популяції виду на заході України сягає 150 токуючих самців. За період з 2005 до 2022 рр. на Західному Поліссі виявлено 22 токовища виду, з них станом на 2021-2022 рр. активними залишаються 14. Досліджено вплив антропогенних факторів на успішність гніздування лелеки чорного *Ciconia nigra* в Західному Поліссі України, зокрема на гніздобудівну поведінку і тривалість функціонування гнізд лелеки. Виділено 10 основних причин падіння гнізд чорного лелеки, що значною мірою пов'язано з лісогосподарською діяльністю. Подано клопотання та обгрунтування створення пралісових пам'яток природи і розширення існуючих на площі понад 500 га та створення гідрологічного заказника «Травертинові джерела» (4,4 га) на території Львівської області. Проведено термінові заходи природоохоронного менеджменту у «Долині нарцисів» (Карпатський біосферний заповідник) шляхом підняття рівня ґрунтових вод з метою збереження фрагментів заплавної луки в умовах екстремальних температур.

Розпочато виконання прикладної теми «Аналіз історії формування музейних фондів із застосуванням музейно-інформаційного ресурсу Центр даних «Біорізноманіття України». Проаналізовано літературні джерела з ботаніки та ентомології опубліковані до 1899 р., виокремлено однотипні етикетки та визначено їхню належність до певних збирачів. Підготовано оригінали-макети каталогів оцифрованих музейних предметів з родів *Leucorrhinia* (Odonata, Libellulidae), *Odacantha* (Coleoptera, Carabidae), *Habroloma* (Coleoptera, Buprestidae), *Chrysopa* (Neuroptera, Chrysopidae); видів *Asplenium viride* Huds., 1762 (Polypodiales, Aspleniaceae), *Bombus muscorum* (Linnaeus, 1758) (Hymenoptera, Apidae). Доопрацьовано та вдосконалено програмне забезпечення музейно-інформаційного ресурсу Центр даних «Біорізноманіття України», створено розділ «Віртуальні колекції» у якому представлені колекції Й. Дзендзелевича, М. Ломницького, І. Верхратського, О. Волощак, А. Ремана, В. Дідушицького. Центр даних «Біорізноманіття України» поповнено 10336 записами (Chromista – 2, Fungi – 86, Plantae – 2870, Animalia – 7378), з них: таких, які мають інвентарні номери (Plantae – 1989, Animalia 2372). Введено 474 види (Chromista – 2, Fungi – 63, Plantae – 93, Animalia – 316). Оцифровано колекцію ряду Raphidioptera з основного фонду музею – 48 екз. 6 видів, колекцію твердокрилих родини Ciidae – 87 екз. 16 видів, 1 вид з роду *Bombus*, а також 122 екземпляри денних метеликів 10 видів.

Впродовж першого року виконання прикладної теми «Методологічні засади експертної оцінки наукового потенціалу природничих колекцій» розпочато розробку методології експертної оцінки наукового потенціалу природничих колекцій Державного природознавчого музею НАН України з метою визначення їх місця у науковій інфраструктурі України та світу, популяризації наукового та науково-освітнього значення природничих колекцій для збереження природної спадщини, біорізноманіття та фундаментальних наукових досліджень. Проаналізовані країні закордонні та вітчизняні практики управління природничими колекціями, налагоджена співпраця з Національним Інститутом Спадщини Республіки Польща, отримані матеріали щодо польського законодавства в галузі обігу палеонтологічних колекцій, отримані консультації та відповідні методичні матеріали щодо розробки планів реагування на надзвичайні ситуації для природничих колекцій у музейних експертів з природничого сектору Асоціації німецьких музеїв, Національного музею Чехії (Прага), Музею природи науки і техніки у м. Зальцбург (Австрія), Природничого музею університету м. Цюрих (Швейцарія) та інших. На підставі напрацьованих підходів до пріоритизації за ціннісними критеріями для природничих колекцій було проведено переміщення й забезпечення колекцій хребетних тварин через загрози виникнення надзвичайної ситуації внаслідок воєнних дій.

Впродовж виконання завершального етапу фундаментальної теми «Заповнюючи пробіли у мезозойській історії сітчастокрилих: систематика родин *Rhachiberothidae* та *Babinskaiidae* задокументована у викопних смолах» опрацьовано колекцію бурштинів еоценового періоду із включеннями, що зберігаються у Державному природознавчому музеї НАН України. Досліджено колекції бірманського бурштину (М'янма) та Формачії Крато (Бразилія), що зберігаються у Державному природознавчому музеї Штутгарта (Німеччина). Доповнено матриці морфопараметричних ознак викопних представників *Rhachiberothidae* та *Babinskaiidae* (Neuroptera), що можуть слугувати основою для аналізу філогенетичних зв'язків сучасних та викопних таксонів в межах цих модельних родин.

Впродовж 2022 року в музеї працювала одна виставка та частина стаціонарної експозиції «Льодовикова епоха: повернення мамута до Львова». За результатами виконання наукових досліджень і науково-фондової роботи опубліковано 96 наукових та науково-популярних праць. Серед них 2 монографії, науково-популярне (електронне) видання, 38 випуск «Наукових записок Державного природознавчого музею», 16 статей у наукових та періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 8 статей у наукових періодичних виданнях, які включені до інших наукометричних баз даних, 14 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 10 статей в інших наукових виданнях, методичні рекомендації, 29 тез доповідей і 8 матеріалів міжнародних конференцій та всеукраїнських науково-практичних заходів, 4 інші публікації та 2 науково-популярні статті.

Учений секретар музею
Х. І. Архіпова

ЗМІСТ

CONTENTS

Музеологія * Museology		Стор.
<i>Гураль Р. І., Гураль-Сверлова Н. В.</i> Науковий та освітній потенціал малакологічного фонду Державного природознавчого музею НАН України		3
<ul style="list-style-type: none"> • Scientific and educational potential of the malacological collection of the State Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine 		
<i>Бокотей А. А., Климишин О. С.</i> Колекція тварин митрополита Йосифа Сліпого у фондах Державного природознавчого музею НАН України		13
<ul style="list-style-type: none"> • Animal collection of Metropolitan Josyf Slipy in the founds of the State natural-historical museum of the NAS of Ukraine 		
<i>Новіков А. В., Гуштан Г. Г., Гуштан К. В., Кузярін О. Т., Лелека Д. Ю., Начичко В. О., Проць Б. Г., Різун В. Б., Савицька А. Г., Сушуловська С. А., Сушуловський А. С.</i> Окреслення цілей і формату проекту «Оцифрування природничих колекцій, що зазнали uszkodження внаслідок бойових дій і супутніх факторів: розробка протоколів і впровадження на базі Державного природознавчого музею НАН України»		19
<ul style="list-style-type: none"> • Outlining the aims and format of the project «Digitisation of natural history collections damaged as a result of hostilities and related factors: development of protocols and implementation based on the State Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine» 		
Екологія * Ecology		
<i>Гусак О. В., Капрусь І. Я.</i> Вплив агро- та урбаногенної фрагментації природного середовища на структуру таксоценів колембол Східного Поділля		31
<ul style="list-style-type: none"> • The influence of agro- and urbangenic fragmentation of the natural environment on the structure of Collembolan taxocenes of the Eastern Podillia 		
<i>Капрусь І. Я., Мицак О. Я., Савчак О. Р.</i> Населення колембол болотних екосистем української частини міжнародного біосферного резервату «Розточчя»		43
<ul style="list-style-type: none"> • Population of Collembola of bog ecosystems of the ukrainian part of the International Biosphere Reserve «Roztochia» 		
<i>Бешлей С. В., Лобачевська О. В., Соханьчак Р. Р.</i> Вміст фенолів та активність поліфенолоксидази в гаметофіті домінантних мохів лісових екосистем Українського Розточчя		57
<ul style="list-style-type: none"> • The content of phenols and activity of polyphenol oxidase in the gametophyte of dominant mosses in forest ecosystems of the Ukrainian Roztochchia 		
<i>Кияк В. Г.</i> Взаємовплив і спряженість між популяціями альпійських фітоценозів Українських Карпат		67
<ul style="list-style-type: none"> • Mutual influence and conjugation between populations of alpine phytocoenoses in the Ukrainian Carpathians 		

Рагуліна М. Є., Орлов О. Л., Дмитрук Р. Я., Борняк У. І. Травертинові джерела Львівського Розточчя і прилеглих територій: ретроспектива та сучасний стан	77
• Petrifying Springs of Lviv Roztocze and adjacent territories: the Retrospective and Modern Condition	
Гуштан Г. Г. Таксономічна і екологічна структура таксоценів панцирних кліщів (Acari: Oribatida) мезофітних лук Закарпатської низовини	89
• Taxonomic and ecological structure of oribatid mites (Acari: Oribatida) of mesophilic grasslands on the Transcarpathian lowland	
Баишта А.-Т. В. Рукокрилі (<i>Chiroptera</i>) смерекових лісостанів Українських Карпат	99
• Bats (Chiroptera) of spruce forests in the Ukrainian Carpathians	
Гураль-Сверлова Н. В., Гураль Р. І. Нові дані щодо поширення антропохорних видів наземних моллюсків на заході України та можливі підходи до їх класифікації	111
• New data on the distribution of anthropochorous species of land molluscs in western regions of Ukraine and possible approaches to their classification	
Кім Н. А., Щербаченко О. І. Особливості морфо-фізіологічних реакцій мохів залежно від водно-температурного режиму їх місцевиростань	123
• Peculiarities of the morpho-physiological reactions of mosses depending on the water-temperature regime of their local growth	
Леневич О. І. Вплив рельєфу на формування стежкової мережі в межах лісових екосистем НПП «Бойківщина» (Верховинський Вододільний хребет, Українські Карпати)	131
• The influence of the relief on the formation of the network within the forest ecosystems of the NPP «Boikivshchyna» (Verkhovynsky Vododilny ridge, Ukrainian Carpathians)	
Медведєва І. В., <u>Козловський М. П.</u>, Кагало О. О., Венгжин Е. Біоіндикаційна роль фітонематодних угруповань в оцінці стану трансформованості вторинних лісових екосистем	143
• The bioindicator role of phytonematode groups in the assessment of the state of transformation of secondary forest ecosystems	

Зоологія * Zoology

Загороднюк І. В. Ссавці (Mammalia): історія терміна, якому понад 100 років	151
• «Ssavtsi» (Mammalia): the story of a 100-year-old term	
Заморока А. М., Михайлюк-Заморока О. В. Пропозиції щодо уніфікації та застосування національної номенклатури найменувань скрипунових (Coleoptera: Cerambycidae) із фауни України й деяких екзотів. Частина III: підродини тонкохвісткові (Lepturinae) й коротові (Necydalinae)	161
• Proposals for unification and use of the Ukrainian national nomenclature for native and exotic species of the longhorn beetles (Coleoptera: Cerambycidae) in Ukraine. Part III: subfamilies Lepturinae and Necydalinae	

Голіней Г. М., Різун В. Б., Шевчик Л. О., Кравець Н. Я., Прокоп'як М. З., Крижановська М. А., Щербаченко Т. М. Нова знахідка сколії-гіганта *Megascolia maculata* (Drury, 1773) (Hymenoptera, Scoliididae) у Тернопільській області як свідчення розширення ареалу виду..... 171

- The new record of the Mammoth Wasp *Megascolia maculata* (Drury, 1773) in the Ternopil oblast as evidence of the species range expansion

Радченко О. Г. Таксономічна та екологічна структура мірмекокомплексів у лісах Волинського Полісся (Україна) та її зміни в процесі відновлення лісу на вирубках .. 181

- Taxonomic and ecological structure of myrmecocomplexes in the forests of Volyn' Polissia (Ukraine) and its transformation in the process of forest restoration in clearings

Ботаніка * Botany

Мамчур З. І., Драч Ю. А. Бріофлора Романівського ландшафтного заказника та прилеглих територій (Львівська область) 189

- The Bryoflora of the Romaniv landscape region and adjacent territories (Lviv region)

Короткі повідомлення * The brief messages

Середюк Г. В., Смірнов Н. А. Знахідка *Megistopus flavicornis* (Rossi, 1790) (Neuroptera, Myrmeleontidae) у Вінницькій області 201

- Discovery of *Megistopus flavicornis* (Rossi, 1790) (Neuroptera, Myrmeleontidae) in the Vinnytsia region

Данилюк К. М. Новий локалітет *Goodyera repens* (L.) R. BR. (Orchidaceae) на південній межі ареалу (Мале Полісся) 205

- A new locality of *Goodyera repens* (L.) R. BR. (Orchidaceae) on the southern border of the range (Male Polissia)

Орлов О. Л., Рагуліна М. Є., Борняк У. І., Дмитрук Р. Я. Гідрологічний заказник «Травертинові джерела» 207

- Hydrological reserve «Travertine springs»

Хроніка * Current issues

Архіпова Х. І. Про діяльність Державного природознавчого музею НАН України у 2022 році 211

Дзюбенко Н. В. «Культура – світові течії»: програма обмінів Міністерства культури Франції для іноземних фахівців у сфері культури 213

Дзюбенко Н. В. «Увічнення історії через освіту та музеї»: програма IVLP Державного департаменту США 215

Савицька А. М. «The Museum Lab»: міжнародна програма для музейних фахівців з африканських та європейських країн 219

Правила для авторів * Rules for authors

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 39

PROCEEDINGS OF THE STATE NATURAL HISTORY MUSEUM

Issue 39

Українською та англійською мовами

Головний редактор Ігор Ярославович Капрусь

Комп'ютерний дизайн і верстка: Олександр Семенович Климишин,
Тарас Михайлович Щербаченко

Адреса редакції:
79008 Львів, вул. Театральна, 18
Державний природознавчий музей НАН України
телефон / факс: (032) 235-69-17
e-mail: editorship@smnh.org, trilobit6@gmail.com
<http://nzdpm.smnh.org/>

Формат 70×100/16. Обл.-вид. арк. 18,0. Наклад 100 прим.

Виготовлення оригінал-макета здійснено в Лабораторії природничої музеології
Державного природознавчого музею НАН України
Друк ТзОВ «Простір М» 79000 Львів, вул. Чайковського, 8